

**БІОЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ЛІБЕРАЛІЗМУ:
СВОБОДА ЧИ ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ?**

Стрімкий розвиток науки, зокрема медицини, останнім часом значно розширив предметне поле ліберальних теорій. Наразі проблеми біоетики мають велике значення не лише через те, що вони зачіпають низку життєво важливих питань, але й тому, що вони сприяють формуванню нових суспільних інститутів. Метою цих інститутів не є надання людині абсолютної свободи в біомедичних питаннях, а побудова нової системи відносин, заснованої на принципах відповідальності, толерантності та співпраці.

Ключові слова: біоетика, медицина, свобода, суспільні інститути.

Здорик М. В.

**БИОЭТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ЛИБЕРАЛИЗМА:
СВОБОДА ИЛИ ОГРАНИЧЕНИЕ СВОБОДЫ?**

Стремительное развитие науки, особенно медицины, в последнее время значительно расширило предметное поле либеральных теорий. Сегодня проблемы биоэтики имеют большое значение не только потому, что они касаются жизненно важных вопросов, но и потому, что они способствуют формированию новых общественных институтов. Цель этих институтов состоит не в предоставлении человеку абсолютной свободы в биомедицинских вопросах, а построение новой системы отношений, основанной на принципах ответственности, толерантности и сотрудничества.

Ключевые слова: биоэтика, медицина, свобода, общественные институты.

Zdoryk M.

**BIOETHICAL ASPECTS OF LIBERALISM:
FREEDOM OR LIMITATION OF FREEDOM?**

Quick development of science, especially medicines, lately considerably increased the subject field of liberal theories. Today the problems of bioethics are very important not only because they touch vitally important questions but also because they assist forming of new public institutes. The aim of these institutes is not in a grant of uncontrolled liberty in biomedical questions to the man, but the construction of the new system of relations, which are based on principles of responsibility, tolerance and collaboration.

Key words: bioethics, medicines, liberty, public institutes.

Інститут біоетики – як один із структурних елементів ліберальної демократії – будучи покликаним захищати фундаментальні моральні цінності, має вирішити моральні колізії, які виникають під час наукових досліджень у галузі біомедицини, з метою проведення правових меж, що й зумовлює *актуальність* теми. Актуальність проблеми також пов'язана із усвідомленням небезпеки технократичного мислення в медицині, коли людина стає не лише „ціллю”, але й „засобом”, про що зазначають багато дослідників біотичної проблематики (Т. Бічамп, А. Єгоренков, В. Моїсєєв, В. Поттер, Т. Рєзнікова, П. Тищенко, Дж. Чілдресс та ін.).

Тому, *метою* статті є аналіз проблем та перспектив побудови нової моделі відносин у сфері біоетики, а *завданням* статті виступає створення такої моделі через заснування мережі етичних комітетів.

У 1971 році в книзі „Біоетика: міст у майбутнє” американський онколог В. Поттер писав: „Наука виживання має бути не просто наукою, а новою мудрістю, яка має поєднувати два найсуттєвіших та вкрай необхідних елементи – біологічне знання і загальнолюдські цінності. Виходячи з цього, я пропоную для її визначення термін – Біоетика” [1]. Цей термін трактують по-різному. Передусім, біоетику намагаються ототожнити з медичною етикою через обмеження її змісту етичними проблемами відносин у координатах „лікар-пацієнт”. Більш загальне розуміння біоетики поєднує низку аксіологічних, соціальних питань, питань, пов’язаних із системою охорони здоров’я і з відношенням людини до тварин та рослин. Таким чином, біоетика зачіпає низку моральних проблем, які викликані науково-технічним прогресом у галузі медицини та потребують морального та юридичного врегулювання.

У біоетиці наступні проблеми прийнято відносити до основних:

- захист прав пацієнтів (у тому числі ВІЛ інфікованих, психіатричних хворих, дітей та інших хворих з обмеженою компетентністю);
- справедливість в охороні здоров’я;
- взаємовідносини із живою природою (екологічні аспекти розвитку біомедичних технологій);
- аборти, контрацепція та нові репродуктивні технології (штучне запліднення, запліднення „у пробірці” з наступною імплантацією ембріона в матку, сурогатне материнство);
- проведення експериментів на людині і тваринах;
- вироблення критеріїв діагностики смерті;
- трансплантологія;
- сучасна генетика (генодіагностика, генна терапія та інженерія);
- маніпуляції із ствольними клітинами;
- клонування (терапевтичне та репродуктивне);
- надання допомоги умираючим пацієнтам (хоспіси та організації паліативної допомоги);
- самогубство та евтаназія (пасивна або активна, добровільна або насильницька) [2].

Найбільш відома система біоетики, яка запропонована філософом Т. Бічампом і теологом Дж. Чілдрессом. Вона включає чотири принципи і низку правил, які діють за допомогою цих принципів. Правила, у свою чергу, є моральним обґрунтуванням рішень і дій у конкретних ситуаціях. До принципів зараховують: принцип поваги автономії пацієнта, яким обґрунтовується, зокрема, концепція інформованої згоди; гіппократівський принцип „не зашкодь”, який вимагає мінімізації збитків, що наносяться пацієнту при медичному втручанні; принцип „роби благо” (beneficence), що підкреслює обов’язок лікаря застосовувати позитивні кроки для поліпшення стану пацієнта; принцип справедливості, який вказує на необхідність як справедливого і рівного ставлення до пацієнтів, так і справедливого розподілу ресурсів (які завжди обмежені) в системі охорони здоров’я [2].

Ми розглядаємо біоетику саме в контексті ліберального суспільства, оскільки вона виходить з ідеї „активного пацієнта”, який, будучи моральним суб’єктом, вступає у складні діалогічні (а часом і конкурентні) відносини з іншими суб’єктами – лікарями та вченими.

Основна відмінність біоетики від традиційної, гіппократівської етики полягає у тому, що остання носить суто корпоративний характер. Вона розглядає лікаря як єдиного морального суб’єкта, що виконує свій обов’язок перед пацієнтом, який є пасивним і не бере участі у виробленні життєво важливого для нього рішення, оскільки перебуває в ролі індивіда, що страждає [3].

У питаннях біоетики ми ясно бачимо протистояння двох позицій – ліберальної та консервативної. Перша перебільшує біологічну сторону проблеми, друга – моральну. Так, у питанні стосовно абортів, наприклад, ліберали вважають ембріон частиною материнського організму, отже, дають жінці право самій розпоряджатися своїм тілом. Консерватори ж розглядають ембріон як людину вже з моменту зачаття, отже, прирівнюють аборт до вбивства.

Ліберальна позиція може виправдовувати евтаназію, стверджуючи право хворого на „гідну смерть”. Консерватори ж виступають проти будь-якого виду евтаназії, мотивуючи своє рішення тим, що існує небезпека надмірного розширення такої практики.

Увага до конфлікту цінностей, що є основою моральних проблем, породжених біоетичними питаннями в умовах ліберального суспільства, зумовлена здатністю такого суспільства до саморегуляції та можливості вирішувати подібні проблеми в правовому полі.

Нові технології призводять також до виникнення низки ситуацій, у яких лікар вже не в змозі самостійно приймати рішення (трансплантація, евтаназія, пренатальна діагностика тощо). Відповідно, він змушений надати пацієнту значно більшу автономію у процедурі прийняття спільного рішення. Так поступово слабшає класична патерналістська модель відносин лікаря і пацієнта, на зміну їй приходиться новий тип відносин, що побудований на принципах автономності та інформованої згоди [4].

Чільна роль у здійсненні цих принципів належить етичним комітетам. Функції етичних комітетів можуть полягати у тому, щоб заспокоїти, інформувати та пояснити сутність конкретної проблеми, а також почекати з ухваленням рішення до тих пір, поки не будуть створені умови для проведення справжніх громадських дебатів (проведення яких з метою вирішення настільки важливих питань може бути дійсно складним, але, разом з тим, і необхідним).

Етичні комітети представляють собою інститут, який є багаторівневою мережею громадських, державних та міжнародних організацій. Етичні комітети існують при науково-дослідних установах та лікарнях, професійних об'єднаннях (лікарських, сестринських, фармацевтичних), державних органах (парламентах, президентських адміністраціях), міжнародних організаціях (ЮНЕСКО, ВООЗ, Рада Європи та ін.) Важливу роль у діяльності цих комітетів відіграють представники громадськості, пов'язані з потужними правозахисними рухами. Роль громадськості в розвитку біоетики відображена у багатьох міжнародних і національних законодавчих актах [3].

Найбільш активно біоетичний рух поширився у США. Там було сформовано біоетичні рухи і серед медиків, і серед широкої громадськості; застосовано основні біоетичні принципи в реальній практиці американської охорони здоров'я. Це стало можливим завдяки широкому розповсюдженню ліберальних теорій, оскільки фундаментальні принципи біоетики – автономності індивіда, свободи волі і вибору, інформованої згоди – не просто несуть на собі відбиток цінностей лібералізму, але є їх виразом в конкретній області моральних рішень і дій. Для прийняття рішення у разі моральних конфліктів і колізій у США створена система так званих етичних комітетів, які існують у переважній більшості американських лікарень [6].

Формуванню інститутів біоетики на пострадянському просторі притаманна своя специфіка. Як зазначає український дослідник О. Єгоренко: „Особливість сучасного розвитку українського суспільства – синергетичний ефект посилення „традиційних” проблем медицини новими, що виникли внаслідок появи нових можливостей маніпуляції живими організмами, починаючи з мікроорганізмів і рослин і закінчуючи людиною (її геномом, стовбуровими клітинами або навіть психічним станом). Багато вітчизняних фахівців в галузі біомедицини добре усвідомлюють потенційні ризики, що виникають у зв'язку з новими біомедтехнологіями: більша (ніж раніше) складність прогнозування віддалених наслідків застосування нових технологій лікування і лікарських препаратів, поява сучасних важелів маніпуляції свідомістю пацієнтів за рахунок реклами в ЗМІ ліків і

„оригінальних” (але не завжди науково обґрунтованих) методів лікування, втрата лікарями навичок традиційних методів діагностики і лікування, недоступність сучасного лікування для основної частини населення та ін.” [6]. Етичні комітети в Україні наразі перебувають у стадії формування, практично відсутня взаємодія між ними. Що стосується власне проблем біоетики, то ступінь усвідомлення актуальності даних питань залишає бажати кращого. Варіанти вирішення моральних колізій доступні швидше із закордонного досвіду.

Впровадження мережі етичних комітетів породжує, у свою чергу, низку питань, перш за все, проблему бюрократизації цих комітетів, межі їх повноважень, врегулювання розбіжностей всередині комітетів. Проте, в будь-якому разі, не слід заперечувати їхню роль у правозахисному русі, в гуманізації біомедицини, у розвитку етичної самосвідомості громадян. Створення етичних комітетів, як соціальної бази громадянського суспільства, здатне поліпшити механізм зворотного зв'язку від суспільства до держави, розширити сферу судового захисту прав і свобод людини, подолати соціальну пасивність, налагодити систему міжнародних контактів з метою обміну досвідом і співпраці. Якщо в умовах такого суспільства самовизначення індивіда є найвищою цінністю, то медичний аспект не є винятком. Відбувається скасування „пасивної” позиції пацієнта, вільний вибір своїх вчинків і можливість їх контролю. Для цього необхідний певний набір знань про різні варіанти розвитку подій та їх наслідки. І саме пацієнтові належить зробити вибір, ґрунтуючись не тільки на статистичних даних ризику, але і визначаючи оптимальний саме для себе варіант, виходячи з індивідуальних особливостей і побажань, що не завжди відомі лікарю. Однак, мінімізувати роль лікаря також не можна, оскільки найбільш успішним варіантом є взаємодія лікаря і пацієнта, побудована на принципі „інформованої згоди”.

Слід зазначити, що не завжди такий варіант можливий через неповноліття, некомпетентність etc пацієнта, в цьому випадку передбачається передання права визначення на вибір методів терапевтичних маніпуляцій з його тілом іншому (члену сім'ї, другу, адвокату і т. д.), але не лікарю.

Здійснення самовизначення можливе лише при дотриманні принципу „інформованої згоди”, а це означає, що пацієнт потрапляє в залежність від інформатора – лікаря або біоетика. А біоетичні комітети стають у цьому випадку впливовими соціальними інститутами.

Лікар пояснює пацієнту можливі варіанти медичного втручання, відкриваючи перед ним потенції тілесної істоти (те розмаїття природно детермінованих станів, що можуть бути реалізовані). Біоетика роз'яснює для пацієнта ті наслідки для реалізації його „самості”, які тягнуть за собою варіанти самодетермінуючого вибору. Пацієнт при цьому зберігає простір вільного вибору, але він створений і контролюється активністю експертів, які постійно все роз'яснюють [7].

Ліберальне суспільство з властивим йому плюралізмом ідей і можливістю їх обговорення – достатня умова для появи системи норм, яка покликана вирішити моральні проблеми, що породжені еволюцією сучасного суспільства.

Врегулювання біоетичних питань зверху за допомогою закону не здатне повною мірою вирішити проблему без попереднього публічного обговорення. В етичних питаннях, більш, ніж в будь-яких інших, громадяни мають взяти на себе ініціативу колективного обговорення, висловлювати свої ідеї та піддавати їх критиці. Патерналізм і певна пасивність суспільства також ускладнюють цей процес. Головна причина цього – відсутність сформованого та дієздатного середнього класу – основи стабільності суспільства. Значну роль відіграє дефіцит дієвих правових механізмів, здатних у повному обсязі гарантувати права і свободи громадян.

ЛІТЕРАТУРА

1. Поттер В. Р. Биоэтика: мост в будущее / В. Р. Поттер ; [пер. с англ. ; под. ред.

- С. В. Вековшиной, В. Л. Кулиниченко]. — К. : Вадим Карпенко, 2002. — 216 с.
2. Биоэтический форум [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.bioethics.ru>.
  3. Тищенко П. Д. Что такое биоэтика? [Электронный ресурс] / П. Д. Тищенко. — Режим доступа : http://ethicscenter.ru/biblio/tisch_2.htm.
  4. Моисеев В. И. Биоэтика – наука о биоэтах [Электронный ресурс] / В. И. Моисеев. — Режим доступа : http://www.t-pacient.ru/archive/tp1-2007/tp1-2007_248.html.
  5. Резникова Т. Проблемы биоэтики [Электронный ресурс] / Т. Резникова. — Режим доступа : <http://www.xserver.ru/user/probb/index.shtml>.
  6. Егоренков А. Зачем Украине биоэтика? [Электронный ресурс] / А. Егоренков. — Режим доступа : <http://news2000.org.ua/print?a=/paper/8958>.
  7. Тищенко П. Д. Феномен биоэтики [Электронный ресурс] / П. Д. Тищенко. — Режим доступа : <http://www.philos.msu.ru/libfiles/Tish1.doc>.